

Grafične ekspresije nekaterih družinskih vrednot

TILKA KREN*

Maribor

Povzetek: Spontan razvoj interesov in uresničevanje idealov v mladosti je po mnenju mnogih avtorjev odvisno od stopnje zaupanja v lika očeta in matere kot predstavnikov naravnih in kulturnih vrednot. V sodobni tehnični civilizaciji se ideali kulture (svoboda, zdravje, znanje, umetnost) v osebnem konfliktu vrednot obrnejo v svoje nasprotje - idol. Hipotezo, da se v mestnem stilu življenja in v »razviti« Evropi ideali mladih pogosteje kažejo kot idoli kakor pa na vasi in v »nerazviti« Afriki, smo potrdili na malem nereprezentativnem vzorcu z izvirmo neverbalno metodo grafičnih ekspresij.

Ključne besede: humanistična psihologija, hierarhija vrednot, multiperspektivni smisel, idealni jaz, realni jaz, konflikt, kreativna projekcija

Graphical expressions of family values

TILKA KREN

Maribor, Slovenia

Abstract: Spontaneous development of interests and realisation of ideals in youth is considered by many authors to be dependent upon the degree of trust into the father and mother figure as the representatives of natural and cultural ideals. In the modern technicised civilisation, the ideals of culture (freedom, health, knowledge, art) are often turned into their opposites (idols) during the personal conflicts. The hypothesis that in the urban way of life of the "developed" Europe the ideals of young people tend to be expressed as idols more often than they do with the village youth in "developing" Africa was confirmed on a small, unrepresentative sample with an original nonverbal graphical-expression method.

Key words: humanistic psychology, hierarchy of values, multiperspective meaning, ego, conflict, creative projection

CC=2930, 3100

*Naslov / address: dr. Tilka Kren, spec. klin. psih. in psihoterapevtka, docentka za Lehranalizo, I. Internacionalne 12, 2000 Maribor, Slovenija

Humanistična psihologija predpostavlja, da je človek po evoluciji usmerjen v samouresničevanje, rast in razvoj osebnosti v zavetju staršev kot nosilcev kulturnih vrednot. Spontan razvoj interesov in uresničevanje idealov v mladosti sta po mnenju mnogih avtorjev odvisna od stopnje zaupanja v like očeta in matere kot predstavnike naravnih in kulturnih vrednot. O izgubi zaupanja v starše pa lahko govorimo, ko se le-ti oprijemajo konfliktnih idealov oziroma idolov (Kren, 1995). Konfliktni so tisti ideali, ki pomenijo skrajnosti v zadovoljevanju hedonskih potreb, kot je omama z alkoholom ali drugo drogo, skrajno avtomatizacijo človeškega gibanja in dela (avto, orožje), bolan narcisizem v medčloveških odnosih (obleka, nakit) ali kič v umetnosti in kulturi. Maslowova hierarhija potreb (Maslow, 1982) nas opozarja na značilnosti naše kulture, da se ljudje pogosteje pehamo za tem, kar nam še manjka, kot da bi uživali to, kar imamo, in na tem ustvarjali dalje, uresničevali ideale v realnih možnostih okolja. Zdrava samoaktualizacija je običajno rezultat zadovoljivih odnosov z očetom in materjo nekoč v otroštvu, nezadovoljstvo z njima pa je vzrok bojazni, da bo vedno tako, in vodi v nevroze, destrukcijo idealov, obup in suicid, nesocialnost in emocionalne konflikte (Kren, 1992).

Ustvarjalno uresničevanje življenja in njegovih vrednot v svetu znanosti, umetnosti in duhovnosti temelji na zdravem zaupanju v vsebine, like in simbole, ki jih človek občuduje kot lepoto, spoštuje kot vrednoto, verjame kot resnico, jim zaupa kot dobroti in ima rad kot dobrino. S simboli besed, likov in prisposodob poskuša človek prodreti skozi ožine materialnega sveta v širino duhovnega sveta, piše Trstenjak (1985). Zaupanje v svet vrednot in dobroto staršev je otrok nekoč doživljal kot primarne potrebe in se je naučil v življenju uživati, uspevati, izražati in razvijati, ali pa je otrpnil v nezadovoljstvu in se naučil trpljenje skriti v nevrotično obrambo, iluzionarna pričakovanja in predsodke, ki jih bomo v tej raziskavi imenovali konfliktno vrednote. Mnogi avtorji trdijo, da je sodobna kultura oziroma civilizacija »nevrotična«, da izgublja stik z naravo, kulture pa še ni dosegla. Petzold (1993) opisuje koloniziranega potrošnika v tehnični civilizaciji kot bitje, ki izgublja svoj vitalni ekspresivni in kreativni del osebnosti, ko postaja brezčutno telo za tekočim trakom, pasivni uživalec kulture na ekranu, tekmeč z zakonitostmi narave s pomočjo avtomobila, alkohola, droge in drugih iluzij.

Konflikt med idealnim in realnim jazom, kot je nevrozo ali skrajno iluzijo o svetu svobode, zdravja, lepote, ljubezni, pravičnosti, znanja, prijateljstva, samostojnosti, umetnosti opredelila K. Horney, sem raziskovala pri maturantih v Mariboru (Kren, 1992). Naštete ideale mladi ljudje občudujejo enako močno, ne glede na to, ali jih v življenju konstruktivno uresničujejo (zdravje, kreativnost) ali pa destruktivno uničujejo (suicidalnost, disocialnost).

Zakaj se človek v realnem življenju pogosto vede drugače, kot bi se naj po svojih moralnih presojah, se v svojih delih sprašuje tudi naš najvidnejši raziskovalec vrednot (Musek, 1977, 1990, 1991, 1993). Tudi Trstenjak ugotavlja (Trstenjak, 1985), da je človek zahodne kulture usmerjen količinsko, zahaja v slepo ulico svoje tehnične

civilizacije in ni čudno, da število samomorov narašča. Po Petzoldovem pojmovanju (Petzold, 1993) je človek določen z naravo in kulturo, ki se uresničujeta v živi telesnosti, zavestni socializaciji v kulturi, v civilizaciji pa tudi degenerira v »kolonizacijo«. Človek kot telesno, psihično in duhovno bitje v socialnem in ekološkem okolju zavestno zaznava, se odziva in komunicira. Človek je živo bitje, objekt in subjekt spoznavanja samega sebe in sveta. Multiperspektivni smisel, ki vodi od fenomena k strukturi (hermenevtski pristop), opredeljuje človeka kot živi zavestni jaz, nosilca telesnega, spoznavnega in socialnega procesa, v katerem uresničuje svoje ideale ali pa le-ti v svojih skrajnostih maličijo njega, ga degenerirajo oziroma kolonializirajo.

Trstenjak meni, da je človek kot vrednostno bitje razpet med »najstvom« in »dejem«, ko išče svoj smisel, naloge in poslanstvo v svetu (Trstenjak, 1996). Otrok je bitje, ki še predvsem čuti, kaj je zanj dobro ali slabo; na svoji koži preizkuša, koliko lahko zaupa očetu in materi. Mladostnik pa tudi moralno presoja, razmišlja, se izraža verbalno, čutno in vedenjsko. Pretekle izkušnje nosi v sebi kot spodbude in zaupanje ali pa kot konflikte in iluzije. Konflikte med občudovanimi vrednotami, motivacijsko usmerjenostjo (interesi) in realnim vedenjem analizira humanistična psihologija ne le kot osebne strukture in karakterne sklope, ampak tudi kot vedenjske sindrome. Konflikt med idealnim in realnim jazom človek doživlja kot »notranji moram«, prisilo in iluzijo varnosti; če ji pokorno sledi, zahteve kulture sprejme kot svoje ideale popolnosti, hitrosti, pameti, prizadevnosti in poslušnosti (Kren, 1995).

Iz naštetih in podobnih idealov je človeška kultura ustvarjala svet simbolov, besed, pomenov, smislov, znanosti, religije in sistemov. Jung jih je imenoval »arhetipi«, ki se kot nosilci človeške težnje po popolnosti in nadčloveški moči pojavljajo v pomenih antičnih herojev (Jung, 1973, 1994). Herakleji, Sizi, Damokleji, Minerva, Prometej so si prizadevali postati podobni bogovom (Apolon, Atena, Dioniz in drugi), ki so te lastnosti že imeli. Heroji, po katerih so človekove težnje po popolnosti dobile ime, so bili od vsemogočnih bogov kaznovani, ker so jim hoteli biti podobni in jim biti blizu na Olimpu. Tako je na primer Sizi, prizadevanje še vedno pojem pretežkega in nedokončanega dela in marsikdo reče, da mu visi nad glavo Damoklejev meč, ki simbolizira grožnjo. Krila, ki nosijo ptico v svobodne višave, so na živalih (krilati lev) ali na človeku (angel) še vedno simbol težnje po svobodi in ponazarjajo človekovo težnjo po nadčloveški moči, popolnosti, nesmrtnosti in drugih načinih premagovanja strahu pred smrtjo. Preko simbolov, besed, pomenov in oblik, človek izraža vsebine, ki so zanj pomembne, idealne, smiselne, skratka vredne naporov za kasnejše užitke. Simboli so v centru človekovega ustvarjalnega življenja, odkrivajo skrivnosti podzavesti in odpirajo duha k še neznanemu in neskončnemu. So predmet ne le kulture, umetnosti in antropologije, ampak tudi psihologije, medicine in psihoterapije. Kot nosilce vrednot, univerzalnih spletov motivov, ciljev, potreb, idealov, preferenc, stališč, prepričanij in stremljenj jih je zelo

težko opredeliti in še težje raziskovati (Freud, 1981; Jerotič, 1974; Pečjak, 1972).

Vsaka kultura na različne načine neguje vrednote kot prezentacije določenih idealov, ki so hkrati motivacijski cilji ali željena popolnost, sublimacije in kompenzacije človeškega trpljenja. Kulture ustvarjajo obrede, iniciacije, stil uživanja in zabave, sisteme pravil za uresničevanje potreb, navade in oblike vedenja ne le kot harmonijo in zdravo kreacijo, ampak tudi kompenzacijo kriz in konfliktnih vrednot. V raziskavi življenjske usmerjenosti nekaterih skupin mladostnikov sem se poskušala približati vrednotam, ki jih mlad človek občuduje in realizira do stopnje svojih osebnih zmogljivosti: zdravo in kreativno ali pa destruktivno kot poskus samomora ali disocialnega vedenja (Kren, 1992).

V tej raziskavi se poskušam približati mladostnikovim vrednotam, ne toliko kot željeni popolnosti, idealnemu jazu, ki ga ljudje projeciramo v vprašalnike kot vrlino, dolžnost ali idealni cilj, ampak vrednotam, ki jih ima mlad človek rad, jih izbira v primerjavi z očetom, materjo in navadami svoje kulture in so njegov realni jaz. Predvidevam, da neverbalni izraz, grafična ekspresija življenjskih vrednot, ki jih ima človek rad in najraje v življenju, bolj izraža njegovo realno uresničevanje življenjskih vsebin, ki jih običajno razumemo pod pojmi ideali, vrednote, življenjski cilji, dolžnosti in pravice ali smisel bivanja. Po mnenju H. Petzolda, avtorja integrativne gestalt terapije, je verbalna, še bolj pa neverbalna ekspresija (grafična, zvočna, gibalna) pot za spoznavanje skritih moči osebnosti, ki s svetom komunicira, kooperira, se integrira in je kreativna na svoj tipičen način (Petzold, 1993). Izkušnje v psihoterapiji mi potrjujejo, da je grafični izraz neke življenjske potrebe pri mladostniku manj občutljiv na obrambne manipulacije, kot so besede. Istočasno pa sem se tako izognila jezikovnim nesporazumom in omogočila primerjavo rezultatov dveh zelo različnih kultur.

Zinker (1977) meni, da gredo grafične ekspresije ne glede na navodilo skozi tri stopnje: strah pred kritiko in primerjava, kaj drugi delajo (superego), potopitev v lastna čustva in resnične želje (id) in odločitev za kompletiranje, modeliranje ter izdelavo slike do občutja zadovoljstva. Moč ega se torej izrazi kot kompromis med pričakovani idealne želje in realne zmožnosti izbire odgovora v grafični ekspresiji. Po definiciji Schwartza in Blikskyja, ki jih povzema Musek, je zvezo med motivacijskimi dimenzijami in osebnostno strukturo mogoče razumeti kot kompleksno doživljanje, kot izraženo vrednoto, življenjski cilj, izraz interesov, povezanih z motivacijsko domeno, in zelo pomembno vodilno načelo življenjske usmeritve (Musek, 1993; Tušak, 1981). Zinker, ki se navezuje na Maslowa, Rogersa, Bubera in druge, pojmuje človeško osebnost kot nosilko kreativnosti v smislu proslavljanja življenja. V socialnih kontaktih je človek nosilec poguma, volje, tveganja, lepote in drugih vrednot kulture. V kontaktu z drugimi človek transformira svoje dileme v konkretne oblike, dejanja, ekspresije in kreacije. Grafične ekspresije so medij, ki podobno kot umetnost ohranja v človeku otroško igrivost in zaupljivost. Pri odraslem in mladostniku pa ne glede na navodilo ekspresija teče, kot smo že omenili, skozi tri

stopnje, ki so že rezultat izkušenj in obrambnega reagiranja. Prilagajanja različno strogim zahtevam avtoritet v življenjskem okolju so odvisna od meril drugih oziroma pomembnih drugih, lastnih želja in potrebe in zavestne odločitve za izbiro med možnostmi. Individualna izbira, odločitev in kreacija vsebuje torej širino vrednot v neki kulturi, njene meje dovoljenega, idealnega in prepovedanega kakor tudi vsebine, skrite v sebi in na nek način nezavedne.

V notranjem dialogu med človekom in svetom tečejo izbire, se zaustavljajo ob konfliktnih in dobivajo več ali manj kreativne projekcije, ki so večje pri umetnikih, možne pa pri vsakem človeku do njegove stopnje samozaščite, tveganja, svobodne izbire in pogumnega izražanja. Podobno kot naše oči lahko gledajo, strmijo, buljijo ali božajo, so naše predstave konstruktivna imaginacija zaupanja ali pa zavrtja destrukcija iluzij, ki jih tukaj poimenujemo konfliktna vrednota ali idol oziroma duševna kolonija agresivne civilizacije.

Prvotno študijo z naslovom »simboli družinskih vrednot« sem med izvajanjem, še bolj pa med vrednotenjem odgovorov preimenovala v »grafične ekspresije vrednot«, in to »nekaterih družinskih vrednot«, kot jih mladostnik prepozna pri sebi, opaza pri očetu in materi. V prvotnem pomenu simbol namreč predstavlja skupaj postavljati predmet in njegov pomen, izražanje nevidnega sveta v vidnih oblikah, oblikovanje duhovnih vsebin v konkretnih izrazih. Beseda, slika, oblika lahko predstavljajo mostove med predmeti in pojavi, med obliko in pomenom, izraža človekovo dožemanje sveta na njegovi osebnostni ravni. Omejila sem se na pomen slike kot izraza potreb, ki so hedonske, akcijske, emocionalne in kulturne. Jabolko, ki je lahko simbol plodnosti, v naši kategorizaciji pomeni hedonsko vrednoto ali oralno dobrino. Grafični izrazi potreb, ki so hkrati motivi, vrednote, ideali človeka in kulture, so kategorizirani kot:

- D: hedonske potrebe, oralni užitki, nagoni, dobrote narave (hrana, pijača, spanje, postelja);
- O: delovne potrebe, aktivnost in gibanje (orodje, stroj, kolo, hiša);
- L: ljubezen do sočloveka, kontakt z drugimi, humanost (lik človeka ali otroka);
- K: kultura, umetnost, lepota kot izpolnitvene vrednote (knjiga, glasbilo, cerkev);
- X: konfliktna vrednote kot skrajnost v užitkih (alkohol), gibanju (avtomobil), medsebojnih odnosih (nakit, lepe obleke) in kulturi (kič).

Izbrana kategorizacija vrednot omogoča primerjave med sistemi vrednot različnih kultur in tudi različno terminologijo psiholoških teorij. Kot odvisna spremenljivka je posebej opazovana vrednota X, konfliktna vrednota, ideal v svoji skrajnosti, imenovan tudi idol, v katerem se vrednota kot »notranji moram« spremeni v nevrednoto, postane prisila ali iluzija, omama, ki v začaranem krogu sproži nevrotično reakcijo in nadomestno zadovoljevanje. V izbranih kategorijah vrednot so združene izkušnje A. Hellerjeve, B. Petroviča, J. Makaroviča in J. Muska. V tem poročilu posebej ne omenjam posameznih ugotovitev navedenih avtorjev, ampak jih

združujem pod naslovom svojih prejšnjih raziskav (Kren, 1992) in poročil (Kren, 1995).

Predvidevam, da človek grafično izrazi dokaj objektivno to, kar ima rad in s tem pove, kaj mu je prijetno, kako uživa, kako razume druge, kaj se mu zdi pravilno, koristno, lepo in torej tudi vredno. Predvidevam, da na izbor človekovih grafičnih prikazov pomembno vplivajo izročila kulture v Evropi in Afriki, stil življenja v mestu ali na vasi, spol nosilca in hobi v prostem času.

Metoda

Spremenljivke

Opazovane spremenljivke so slike vsebin, ki jih ima mlad človek najraje v življenju, ki jih opaža pri očetu in materi, kategorizirane kot hedonske potrebe (D), delovne potrebe (O), emocionalne potrebe (L), kulturne vrednote (K) in konfliktno vrednote (X).

Udeleženci

Udeleženci študije so maturanti, dijaki zadnjega letnika srednje šole, kot sem jih zajemala že v predhodnih eksperimentih in poznala iz svoje prakse (N = 121). Slučajni obisk države Zimbabve mi je dal idejo in možnost primerjave med kulturami Evrope in Afrike. Srednje šole, ki so jih mladi obiskovali sem izbrala v glavnem mestu Slovenije, v Ljubljani (N = 27), in v glavnem mestu Zimbabweja, v Harareju (N = 30). Na vasi živečo mladino sem našla v t.i. okoliškem razredu na Ptuju (N = 28) in v vasi Chitimbe v Zimbabweju (N = 36). Njihova starost je dokaj izenačena, imajo od 17 do 18 let, in so bili v letu 1992 nekaj mesecev pred maturo.

Pripomočki in postopek

Meritev sem zastavila zelo preprosto, dosegljivo svojim zmožnostim in omejitvam ter dosedanjim spoznanjem o odnosu mladih do vrednot in idealov. V letu 1992 sem obiskala dijake v Afriki in Sloveniji. V razred sem prinesla za vsakega udeleženca polo - dvojni list papirja in nekaj pisal. Zaposila sem jih, naj na prvo stran napišejo starost, spol, kraj bivanja, povprečen uspeh v šoli in opišejo s svojimi besedami, kaj najraje počnejo v prostem času. Sledilo je navodilo za risanje. Udeležence sem zaprosila, naj na predlogo narišejo na eni strani, kaj ima kdo najraje v življenju, zase vsaj tri stvari, na drugi strani, kaj ima najraje oče, in na tretji strani, kaj ima najraje mati. Rezultate sem razvrstila po že navedenih kategorijah in jih vpisala v tabele kot frekvence ter s pomočjo χ^2 -testa izračunala pomembnost razlik med frekvencami.

Rezultate sem deloma prikazala na 2. kongresu psihologov Slovenije v Portorožu leta 1997. Na tem mestu poročam le o nekaterih ključnih poudarkih iz študije.

Rezultati

Mladi iz nereprezentativnega vzorca (N= 121) iz Slovenije (Evropa; N = 55) in Zimbabweja (Afrika; N = 66) skupaj v svojem življenju najraje (možnih je bilo več odgovorov, temu ustrezne so tudi relativne vrednosti):

- 1. dobrote narave in hedonske užitke (hrana, narava, žival, rastlina) - 100 %
- 2. kulturne vrednote, umetnost (knjiga, glasbilo, cerkev) – 52 %
- 3. moč dela, aktivnosti (orodje, rekviziti, izdelki) – 48 %
- 4. ljubezen do človeka, dobrote med ljudmi (človek, otrok) – 39 %
- 5. X- pretiravanje do omame (alkohol, avto, TV, kič) - 34 %.

Za očeta menijo, da ima najraje:

- 1. X- opoj, alkohol, avto, denar – 82 %
- 2. hedonske užitke, dobrote narave – 68 %
- 3. moč dela in aktivnosti – 54 %
- 4. ljubezen v družini, ženo in otroke – 33 %
- 5. kulturo in umetnost – 20 %.

Za mater menijo, da ima v življenju najraje:

- 1. dobrote narave in hedonske užitke – 85 %
- 2. delo in uživanje v gibanju – 60 %
- 3. X- opoj v sladkarijah in lepotičenje – 46 %
- 4. ljubezen in dobroto do ljudi, otrok – 43 %
- 5. kulturo in umetnost – 26 %.

Prvo predpostavko, da sta populaciji v Evropi in Afriki povsem različni predstavnici dveh različnih kultur, je mogoče potrditi (χ^2 oče = 13,26; mati = 36,20; jaz = 40,70; χ^2 pri stopnji zaupanja 0,5 = 11,07; pri 0,01 = 15,09; pri 0,001 = 20,52). Slovenski in afriški očetje enako visoko vrednotijo hedonske, okupacijske in emocionalne užitke, medtem ko v očeh mladostnika naši očetje pogosteje uživajo v kulturi in v konfliktnih vrednotah kot afriški. Razlike so večje pri materah, ki v Sloveniji po mnenju njihovih sinov in hčera najbolj uživajo v dobrinah narave, v kulturi, ljubezni do otrok in moža, od delu in včasih tudi idolih. Afriške matere uživajo najbolj v dobrinah narave, pri delu za družino, v ljubezni do otrok in v očeh svojih nadebudnih maturantov posvečajo manj časa kulturi ali lepotičenju. Za sebe mladi v Sloveniji narišejo enak vrstni red vrednot kot vrstniki v Afriki, vendar

pogosteje pripišejo sebi uživanje v vseh kategorijah vrednot, tudi v konfliktnih. Zdi se, da so dijaki v Afriki bolj skromni v izražanju in najbrž tudi izbiranju užitek oz. interesov.

Hipoteza, da so razlike med spoloma pomembne, se je izkazala kot potrjena za lastni spol, medtem ko so razlike v doživljanju očetovih in materinih užitek manjše. Dekleta bolj izrazijo simpatijo do dobrot narave in hedonske užitke, fantje pa očitno bolj uživajo v gibanju in izražajo manj konfliktov. Fantje in dekleta doživljajo očeta kot zasvojenega z alkoholom (78 in 82 %) , mati pa si po njihovem mnenju redkeje izbira vprašljive vrednote (moški 44 %, ženske 46 %). Hipoteza, da stil življenja pomembno vpliva na izbiro vrednot, je na meji pomembnosti (χ^2 oče = 20,45; mati = 15,16; jaz = 11,30; χ^2 pri stopnji zaupanja 0,5 = 11,07; pri 0,01 = 15,09; pri 0,001 = 20,52). Mladi v mestu imajo raje hedonske dobrine in kulturo, njihovi očetje in matere pa delo in gibanje, medtem ko maturanti na vasi in njihovi starši bolj uživajo v dobrinah narave.

Četrto predpostavko sem preverjala s pomočjo slik in jih primerjala z besednimi odgovori, kaj najraje počnejo v prostem času. Za Slovenijo je χ^2 40,70, za Afriko 74,28. Zelo visoke razlike med tem, kaj mladi počnejo v prostem času in kaj imajo radi, najbrž povedo, da so želje po uživanju precej drugačne, kot so krajevne in kulturne možnosti za njihovo uresničitev. Mladi v Afriki preživijo veliko časa z glasbo, sami muzicirajo, poslušajo radio, veliko pojejo in plešejo, manjkrat pa so s sliko izrazili, da imajo radi kulturo oziroma so ob cerkvi narisali še note.

Na splošno se je izkazalo, da je grafični izraz primarnih potreb lažji in bolj konkreten, medtem ko za kulturne in duhovne potrebe potrebujejo dodatno pojasnjevanje.

Razprava

Če pristajamo na simbolni pomen in govornico, vrisano v grafične ekspresije mladih maturantov v Sloveniji in Zimbabveju iz leta 1992, smo kljub nereprezentativnosti vzorca delno odgrnili skrivnostni pajčolan možnosti izražanja vrednot s sliko oziroma risbo. Konflikt med najstvom (vrednote) in dejstvom (uresničitve) se tudi pri mladih sublimira v zdrave napolnitve prostega časa, kulturno udejstvovanje, delo in rekreacijo, ljubezen in dobroto med ljudmi ter hedonske užitke. V skrajnosti pa se življenjske vrednote obrnejo v svoje nasprotje, omamo in kult »napredka«, ki ga prinaša civilizacija, dirka z avtomobilom mimo narave, pasivno ždenje pred TV ekranom ali elektronsko iluzijo računalnika. Racionalna kategorizacija grafičnih ekspresij v hedonske, okupacijske, emocionalne, kulturne in konfliktno vrednote je možna in nas vsaj delno pripelje v svet Jungovih arhetipov ali Budove magge, srednje poti, zlate sredine med skrajnim hedonizmom in strogim asketizmom.

Izražene vrednote mladih v tej študiji pa nas spodbujajo v upanju, da mladi kljub nezaupanju v starše kot nosilce vrednot in kulture ter njihovemu malikovanju

konfliktnih vrednot nosijo v sebi dovolj vitalne energije, zaupanja v naravo, dobroto med ljudmi, užitek v delu in gibanju ter lepoto kulture. Freud bi rekel, da se mladi iz naše skupine vedejo po načelu ugodja in načelu realnosti bolj kot po iluzionarnih pričakovanjih (Freud, 1981). Razveseljivo je dejstvo, da imajo mladi radi vse, kar je dobro za telo, za čustva in koristno za življenje. Znajo si ga olepšati tudi s knjigo, lepo glasbo in zdravo naravo.

Humanistična antropologija govori o osebnem užitku ob odobravanju okolice in toleranci notranjega glasu, dobre vesti. Moč izbire med potrebami narave v telesu in zahtevami kulture v okolju se pojmuje kot harmonija, ki je osnova za rast in razvoj osebnosti. Najdemo jo pri večini mladih maturantov v našem vzorcu, zaskrbljujoče pa je dejstvo, da mladi kažejo razočaranje nad očetom, ki se tolaži s steklenico alkohola, hitrim avtomobilom in se ne udeležuje v kulturi. Tudi mati, ki ima rada le lepe obleke in nakit, kuha preveč hrane in počiva pred TV ekranom, ni spodbudna vzornica. Mlad človek sprejema zavestno in nezavedno ideale kulture ter si jih zapisuje v telo, integrira v svoj svet kot spontane kreacije, socialne kooperacije in kulturne ekspresije, pa tudi konflikte naše patriarhalne kulture. Slika od tekme utrujenega očeta, ki počiva s pivom v roki pred TV ekranom, mati pa požrtvovalno kuha in se skriva v svoj vrt in hišo, je v projekcijah mladih najbolj zaskrbljujoče. Mlad človek, ki sebe kritizira manj kot starše, uživa svojo mladost, sprejema zdrave in konfliktno vrednote staršev, najbrž razvija tudi toleranco do človeške utrudljivosti, zmotljivosti in iluzij. Civilizacija nam žal ponuja nadomestne užitke v hitrosti avtomobila, lepoti na ekranu, užitku v omami in nas oropa zdravega kontakta z naravo ter spontane sublimacije v kulturi.

Življenjska energija, ki jo ljudje čutimo kot ritem, gibanje, hrepenenje in usmerjamo v kreativnost, je v sodobni civilizaciji bolj ogrožena v mestnem stilu življenja kot na vasi, bolj v Evropi kot v Afriki, drugače pri moških in ženskah. Pasivnost pred TV ekranom, omama v alkoholu in drugih drogah, skrajno malikovanje avtomobila, tehničnih pripomočkov, sladkarij in lepih oblek je nakopičena v velikih mestih, je nekak »kulturni raj«, ki ga razviti svet ponuja »nerazvitim«, in v skrajnosti vodi v omamo in odtujenost, idole, depresije, suicidalnost, smrt zdravih ljudi v prometu in druge duhovne »kolonizacije«.

S strokovnjaki se sprašujemo, kako okrepiti »čarobni krog zdravja in kreativnosti« nasproti »začaranemu krogu« nevrotičnosti v naši stehnezirani civilizaciji. Verjetno sem se s to raziskavo nekoliko približala poznavanju realnega jaza mladostnika, možnostim zaupanja v vrednote življenja, ki jih adolescent izraža, integrira, išče med hedonskimi užitki in kulturnimi sublimacijami ter se izogiba konfliktnim vrednotam, kolikor še zmore. Splošna ocena očeta, ki se zdi mladim v redu le v 18 %, matere, ki je O.K. v 54 %, in sebe, ki je v mladosti O.K. v 66%, je poznana formula samopodobe in slike drugih pri nekaterih mojih prejšnjih raziskavah.

Zaključim lahko, da mlad maturant pri nas in drugod po svetu ni le kandidat za univerzalne pravice otrok, ampak tudi njihov varuh, ko zavestno in odgovorno

izbira med ideali kulture, delno spreminja spremenljivo in sprejema nespremenljivo ter poseduje nekaj modrosti, kako ločiti prvo od drugega.

Literatura

- Freud, S. (1981). *Psihoanaliza in kultura [Psychoanalysis and culture]*. Ljubljana: Državna Založba Slovenije.
- Jerotić, V. (1974). *Psihoanaliza i kultura [Psychoanalysis and culture]*. Beograd: BIGZ.
- Jung, C.G. (1973). *Čovjek i njegovi simboli [Man and his symbols]*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jung, C.G. (1994). *Sodobni človek išče dušo [Modern man in search of a soul]*. Ljubljana: Pergar.
- Kren, T. (1992). *Ideali maturantov [The ideals of graduates]*. Maribor: Mariborski tisk.
- Kren, T. (1995). *Vrednote mladih [The virtues of graduates]*. Radovljica: Didakta.
- Maslow, A.H. (1982). *Motivacija i ličnost [Personality and motivation]*. Beograd: Nolit.
- Musek, J. (1977). *Simbolizem v odnosu do osebnosti [Symbolism in relation to the personality]*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Musek, J. (1990). *Simboli, kultura, ljudje [Symbols, culture & people]*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Musek, J. (1991). Simbolizem kot predmet psihološkega proučevanja [Symbolism as an object of psychological research]. *Anthropos*, 23, 223-245.
- Musek, J. (1993). *Osebnost in vrednote [Personality & virtues]*. Ljubljana: Educy.
- Pečjak, V. (1972). Affective symbolism of spatial forms in two cultures. *International Journal of Psychology*, 7, 2527-266.
- Petzold, H. (1993). *Integration und kreation*. Paderborn: Junfermann.
- Trstenjak, A. (1985). *Človek bitje prihodnosti [Man as a human being of the future]*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Trstenjak, A. (1996). *Človek, simbolično bitje [Man as a symbolical human being]*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Tušak, M. (1981). Dimenzije metaforičnega pomena simbolov pri mladostnikih [Dimensions of the metaphorical meaning of the symbols of youth]. *Anthropos*, 11, 36-42.
- Zinker J. (1977). *Creative process in gestalt therapy*. New York: Brunner/Mazel.

Prispelo/Received: 07.03.2000

Sprejeto/Accepted: 27.07.2000